

# TÜRK HALK ŞİİRİNDE ŞAIR TIPLERİ ÜZERİNE

Mustafa SEVER

TÜRK HALK ŞİİRİNDE ŞAIR TIPLERİ ÜZERİNE \*

GİRİŞ:

Türk şiiri de diğer milletlerde olduğu gibi, ilkin dinî törenlerde doğmuş, daha sonra da din dışı konularda gelişimini sürdürmüştür. Yani, diğer milletlerin şiirlerinde olduğu gibi Türk şiirinin kaynağında da dinî, sıhrî unsurlar vardır. Müzik-raks-şiir üçlemesi, Türklerin dinî ve din dışı törenlerinde de geçerlidir. Şiir, müzik ve raksı tamamlayan bir unsur olduğundan irticâlen söylenirdi. Şaman, tören sırasında şiirini içinden geldiği gibi söylerdi; fakat irticâlen de olsa söylenen bu şiirlerin belli bir şekli ve özü vardı.

İlk devirlerden günümüze kadar “şair ve şiir” tip ve türlerinde değişmeler, gelişmeler olduğu muhakkaktır. İşbölümünün gelişmesi, çeşitli sanat ve zenaatlerin ferdileşmesi sonucunda şair kimliğinde de değişmeler olduğu bir gerçektir. Şamanın ilkin şiir söylemesinin yanında büyücülük, din adamlığı, hekimlik gibi görevleri olmasına karşılık, daha sonraları yalnızca din adamlığı görevini ifâ eden bir kimliği olmuştur.

Değişik zaman ve mekanlarda kabul edilen dinlerin, dahil olunulan medeniyet sahasının özelliklerine göre şair de değişik isimlerle anılır olmuş; yani değişik zümre ve değişik kültür çevrelerinin yansıtıcısı olarak şairler farklı özelliklerle şiir dünyamızda yerlerini almışlardır. Bu durum, halk edebiyatımızda çeşitli “şair tipleri”nin ortaya çıkmasını doğurmuştur. Çalışmamızda bu “şair tipleri” üzerinde duracak, bir fert olarak şairin şiirini meydana getirmesinde faydalandığı kaynakları, sahip olduğu kabiliyeti ve dinleyici-şair münasebetinde şiirde meydana gelen değişiklikleri araştırmaya çalışacağız.

\* Bu yazı Prof.Dr. Dursun Yıldırım'ın 1997-1998 öğretim yılı T.Halkbilimi doktora dersleri esnasında verdiği bir ödev olarak hazırlanmıştır.

## GİRİŞ

Türk şiiri de diğer milletlerde olduğu gibi, ilkin dinî törenlerde doğmuş, daha sonra da din dışı konularda gelişimini sürdürmüştür. Yani, diğer milletlerin şiirlerinde olduğu gibi Türk şiirinin kaynağında da dinî, sihrî unsurlar vardır. Müzik-raks-şiir üçlemesi, Türklerin dinî ve din dışı törenlerinde de geçerlidir. Şiir, müzik ve raksı tamamlayan bir unsur olduğundan irticâlen söylenirdi. Şaman, tören sırasında şiirini içinden geldiği gibi söylerdi; fakat irticâlen de olsa söylenen bu şiirlerin belli bir şekli ve özü vardı.

İlk devirlerden günümüze kadar “şair ve şiir” tip ve türlerinde değişmeler, gelişmeler olduğu muhakkaktır. İşbölümünün gelişmesi, çeşitli sanat ve zenaatlerin ferdileşmesi sonucunda şair kimliğinde de değişmeler olduğu bir gerçektir. Şamanın ilkin şiir söylemesinin yanında büyüçülük, din adamlığı, hekimlik gibi görevleri olmasına karşılık, daha sonraları yalnızca din adamlığı görevini ifâ eden bir kimliği olmuştur.

Değişik zaman ve mekanlarda kabul edilen dinlerin, dahil olunulan medeniyet sahasının özelliklerine göre şair de değişik isimlerle anılır olmuş; yani değişik zümre ve değişik kültür çevrelerinin yansıtıcısı olarak şairler farklı özelliklerle şiir dünyamızda yerlerini almışlardır. Bu durum, halk edebiyatımızda çeşitli “şair tipleri”nin ortaya çıkmasını doğurmuştur. Çalışmamızda bu “şair tipleri” üzerinde duracak, bir fert olarak şairin şiirini meydana getirmesinde faydalandığı kaynakları, sahip olduğu kabiliyeti ve dinleyici-şair münasebetinde şiirde meydana gelen değişiklikleri araştırmaya çalışacağız.

TÜRK HALK ŞİİRİNDE

ŞAİR TİPLERİ

ÜZERİNE

Yöneten: Prof.Dr.Dursun YILDIRIM

Mustafa SEVER

H.Ü.Türk Halkbilimi Anabilimdalı

Dokt. Öğr.

## TÜRK HALK ŞİİRİ

Halk şiiri, genel anlamda halkın içinde yetişen, deyişlerini sazla söyleyen, sözlü şiir geleneğine bağlı ozanların hece ölçüsüyle ve özel biçimlerle meydana getirdikleri manzum ürünlerdir. İlk üretenleri bilinmeyen anonim ürünleri olduğu kadar üreticisi bilinen ürünleri de içine alır. Adları bilinen veya bilinmeyen ya da tarih içinde unutulmuş şairler belli nazım şekilleri ve türleri içinde halkın yaşantılarını duygu ve düşüncelerini, acılarını, sevinçlerini, korkularını, inançlarını, özlemlerini, sorunlarını belirli şekillerde dile getirir. Bu açıdan bakıldığında halk şiirinin hem ferdi hem de anonim ürünleri içine aldığı söyleyebiliriz. Halk şiiri temelinde sözlü edebiyat içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü çalmış söylenerek veya ezberlenerek toplum içerisinde belli bir dolanım girer. Bu yönüyle yapısında birtakım değişiklikler meydana gelir. Nesilden nesile iletilirken yeni duygu ve düşüncelerle zenginleşebilir. Yani, çağdan çağa, mekandan mekana halk şiiri ve dolayısıyla şairi değişime uğrar.

Türk şiiri de diğer milletlerde olduğu gibi, ilkin dinî törenlerde doğmuş, daha sonra da din dışı konularda gelişimini sürdürmüştür. Yani, diğer milletlerin şiirlerinde olduğu gibi, Türk şiirinin kaynağında da dinî, sihrî unsurlar vardır. Müzik-raks-şiir üçlemesi, Türklerin dinî ve din dışı törenlerinde de geçerlidir. Şiir, müzik ve raksı tamamlayan bir unsur olduğundan irticâlen söylenirdi. Şaman, tören sırasında şiirini içinden geldiği gibi söylerdi; fakat irticâlen de olsa söylenen bu şiirlerin belli bir şekli ve özü vardı.

İlk devirlerden günümüze kadar “şair ve şiir” tip ve türlerinde değişimler, gelişmeler olduğu muhakkaktır. İşbölümünün gelişmesi, çeşitli sanat ve zanaatlerin ferdileşmesi sonucunda şair kimliğinde de değişimler olduğu bir gerçektir. Şamanın ilkin şiir söylemesinin yanında büyücülük, din adamlığı, hekimlik gibi görevleri olmasına karşılık, daha sonraları yalnızca din adamlığı görevini ifâ eden bir kimliği olmuştur.

Değişik zaman ve mekanlarda kabul edilen dinlerin, dahil olunulan medeniyet sahasının özelliklerine göre şair de değişik isimlerle anılır olmuş; yani değişik zümre ve değişik kültür çevrelerinin yansıtıcısı olarak şairler farklı özelliklerle şiir dünyamızda yerlerini almışlardır. Bu durum, halk edebiyatımızda çeşitli “şair tipleri”nin ortaya çıkmasını doğurmuştur.

## TÜRK HALK ŞİİRİNDE ŞAİR TİPLERİ

Kamus-ı Türkî’de1 şair, “şiir söyleyen, tabiatında şiir söylemek hâssa ve kuvveti bulunan ve mevz un söz uydurmağa mahir olan şahıs” olarak tarif edilmektedir. Türkçe Sözlük’te2 ise, saire “geniş bir hayali olan,

duyarlı, duygulu kimse” karşılığı verilmektedir. Türk şiirinin tarihi seyri içinde, bu şiiri meydana getiren, terennüm eden çeşitli şair tipleri vardır. Milletimizin içinde bulunduğu her medeniyet sahasında isimleri değişen şair tipleri, bir ölçüde içinde bulunulan zamana göre veya genel kabul gören dine göre isimlendirilmiştir. His, hayal, fikir ve buluşlarıyla dinleyenlerde ve okuyanlarda duygulanmalar, heyecanlar uyandıran bu istisnai şahısları tarihi seyir içerisinde inceleyecek olursak şilk başta şamanlar gelmektedir:

## ŞAMAN

Orta Asya bozkır medeniyetinde şaman, herşeyden önce dini âyinlerin yöneticisi durumundaydı. Bu yönetici rolünün yanında âyinönemli bir bölümünün de icracısıydı. Şamanın en temel özelliği ruhlarla temasa geçebilme kabiliyetidir. Şaman “herşeyden önce, kendi hususi usulleri vasıtasıyla kazandığı ‘extase’ hâli içinde ruhunun, göklere yükselmek veya yer altına inmek ve oralarda gezip dolaşmak üzere bedeninden ayrıldığını hisseden bir ‘transe’ (aşkın) ustasıdır.”<sup>3</sup> Şaman, yüzyıllar sonrasında meydana gelen “âşık” tipinin prototipidir. Âşığın, âşık durumuna gelebilmesi için gereken şartlar, şamanın şaman olmada gereken şartlarıyla benzerlik göstermektedir.

Altay Türklerine göre şamanlık, genetik olarak gelen ve şaman adayının çocukluk çağında çeşitli nöbetlerle kendini belli eden bir hastalık durumudur. Radloff'a göre<sup>4</sup> şaman adayı, ilkin kendinde yoğun bir yorgunluk hisseder, vücudu kasılıp titrer; deli gibi dönmeye başlar, ağzından köpükler saçarak yere yıkılır. “Günün birinde de davulunu alıp çalmaya başlar. Genç şaman, âyinlere ait bilgileri, şamanlığa ait bilgileri güçlü bir şamandan öğrenir. Bu, bir çıraklık devresidir. Çeşitli âyinleri nasıl yapacağını, nasıl yöneteceğini, okunacak şiirleri/ duaları, görünmez güçlerle ilişkiye geçmeyi, ruhlar âlemine yolculuğu vb. öğrenir. Yani, şaman adayı belli bir eğitimden geçmek zorundadır. Âyinlerdeki şiirlerinin kaynağı, doğrudan doğruya bu ruhlar âlemine yaptığı yolculuktur. Şaman, sadece bir araç konumundadır. Yani, o şiirini kendisi yaratmaz; ruhların/Tanrıların ona verdiği ilhamla ilâhi sözleri aktaran bir vasıta dır. Şiir

1.Şemsettin Sami, Kâmûs-ı T^rkî, İkdâm Matbaası, 1317; Enderûn Kitabevi, İst., 1989

2. Türkçe Sözlük, TDK,Ank.1983.

3. KAFESOĞLU, Prof.Dr.İbrahim, Türk Milli Kültürü, Boğaziçi Yay., İst., 1993, s.287.

4. İNAN, Prof.Dr. A. Kadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm, TTK, Ank., 1972.

söyleme kabiliyeti, saire tanrılar veya Tanrı tarafından armağan edilmiş, aklın alamayacağı bir armağandır. Şairlik kabiliyeti armağan edilmiş şahıs, eğer Tanrı'nın bu armağanını kabul etmek istemezse, seçilmiş bir kişi olarak yapılan bu çağrıya uymazsa ve ihmâlkâr davranırsa, tanrıların isteklerini kabul edinceye kadar felaketlerle karşılaşır ve hasta olur. Âyin esnasında ruhlarla temasa geçen şamanın ağzından çıkan sözler, ruhların çeşitli olaylar, durumlar hakkındaki sözleridir. Zor tabiat şartlarında zorlanan, çaresiz insanlar, şaman vasıtasıyla ruhlardan bir takım isteklerde bulunurlar. Şaman halkıyla ruhlar arasında bir elçi görevi görür:

“Kabay kudun yayattan. Aydar malga piyan ber !

Agar yurtka kejıgın berzin ! İyıkılduu yaan tuu Kara Kaya !

İyıkıldu yan Altayga tabışsın, yerge biriksın ! bir yargızın çeçerbe ?

Bir piyanın bererbe ? Bûdak sayın sülenip,

Yen Altayga tabışsın, İyıkıldu keng Altaydıng yargıcı yeri”

(Beşik canını [yavruları] yaradan [Tanrı] ), güttüğümüz sürülere bereket ver !

Yurda, ahaliye refah versin. Ey mukaddes büyükdağ, Kara Kaya !

Mukaddes büyük Altay'a ulaşsın ! Yargı (hüküm) yerine biriksın, bir hükmünü

[lehimize] halledecek mi ? Bereket ve refah verir mi ? her buudak [engel] de

konusup büyük Altay'a ulaşsın ! Mübarek büyük Altay'ın

hüküm yeri [kararlar verilecek yeri] !(5)

Halk katında tanınan ve artık şamanlıkları tasdik edilen şair/şaman kişiler, toplumda büyük bir mevki sahibidir; büyük saygı görürler. Kendilerine bu durumu sağlayan ve alanında tek olma konularını sürdürmelerini sağlayan dini ve otoriteyi yüceltirlerdi. Bütün Türk kavimlerinde din adamı ve şairler saygı görmüş ve görmektedirler. Toplum tarafından olsun, idareciler tarafından olsun şairlere verilen değer ve sağlanan içtimaî statü sonucunda hepsi olmasa bile, büyük çoğunluğu desteklenmiş ve profesyoneller gibi ödüllendirilmişlerdir. Şaman da yaptığı âyin, ruhlarla kurduğu temas, toplum adına tanrılardan/ruhlardan dilekleri veya ölen herhangi birinin ruhunun, ruhlar âlemine yolculuğu esnasında şamanın yol göstericiliği, toplum tarafından ödüllendirilmiştir. Burada ödüllendirme denince, âşık fasılları, cem âyinlerinden sonra âyinde saz çalan, şiir okuyan zâkirlere verilen ödüller veya herhangi bir idareciye yazdığı medhiyeden dolayı divân şairinin aldığı caize hatırlanmalıdır. Şairlerin statülerinde olduğu kadar ekonomik durumlarında da farklılaşmalara yol açan bu durum, onların sanatlarını icrâ ediş durumlarıyla bağlantılıdır. “Böylesine şairlerin sıklıkla itimada lâayk bir pozisyonda tutulması, şaşırtıcı bir durum değildir; çünkü onların kültüründe yaşayan insanlarca şairlerin rolünün hep üstün tutulması, sık sık da üstün bir onaya gönderme yapar. Bu durum, özellikle

5. A.V.ANOHİN'den aktaran: İNAN, Prof. Dr. AçKadir, age., s.127, 130

dinî otorite ile ilişkileri olan şairler için geçerlidir.”<sup>6</sup> Dolayısıyla şairin şiirinin bazı güçlere dayanmış olması, şiirin ilahî bir kaynaktan alındığına inanılması, bilinen bir durumdur. Dinî otorite, idare, hânedan veya mahallî ileri gelenler gibi güçlerce himaye edilme, şairlerimiz için oldukça yaygındır. Sözelimi âşıkların veya divân şairlerinin belli kişilerce himaye edilmeleri bir gerçektir.

## OZAN

İçtimaî statülerdeki farklılaşmalar, işbölümünün gelişmesi gibi etkenlerle şamanın, özellikle din adamlığı görevini icrâ eder duruma gelmesi ve şairlik mesleğini terk etmesiyle saz şairlerinin prototipi/atası olan “ozan tipi” ortaya çıkmıştır. Şiiri müzikle birlikte icrâ eden/sunan ozan, elinde kopuzu gezici bir tiptir ve dinî bir görevi, fonksiyonu yoktur. Türk topluluklarında önemli ve saygın bir yerleri vardır ozanların. Dede Korkut, ozanlardan söz ederken “Kolca kopuz götürüp ilden ile bigden bige ozan gezer. Er cömerdin er nâkesin ozan bilir. İleyünüzde çalup aydan ozan olsun”<sup>7</sup> der. 15. Asra kadar varlığını sürdüren ozan tipi, Azerî ve Anadolu sahasında yerini “âşık” a bırakmıştır. 16. Yüzyıldan sonra ozanlar artık görünmez olur, onların yerini başka bir sanatçı, onlara benzeyen bir sanatçı alır. Âşık, “göçebelikten yerleşik hayata geçerek yeni bir toplum düzeninin kurulması, şehir ve kasabaların büyük ölçüde teşekkülü, toplum içi çatışmalarının çoğalması destan anlatıcısı ozanın yerine âşık tipinin geçmesini hazırlayan en köklü olaylardır. Epik şiirden günlük hayata yönelik koşmaya geçiş, bu suretle olmuştur.”<sup>8</sup> Türklerin yaşadıkları geniş coğrafyada değişik Türk kavimleri arasında varlığını sürdüren ozan, İslâmiyetin kabulüyle birlikte bir kimlik değişimi yaşamaya başlamıştır. Anadolu'ya yerleşen ve burada büyük bir devlet kurarak yerleşik bir medeniyet meydana getirmeye başlayan Türklerin, yaşayışlarındaki değişiklikler sonucunda yerini âşıklar almaya başlar. “Bir uygarlık ortamında yaşayan Osmanlı insanı yeni kültürüyle birlikte sanat alanında da yeni zevklere yönelmiştir. Yeni kültür ve beğeniye cevap veremeyen ozan, kırsal çevrelere çekilmiştir.”<sup>9</sup> Değişen sosyal ve ekonomik şartların sonucu âşık tipi, ozan tipinin yerini alır. Âşık, yerleşik bir medeniyetin şartları içinde 15. asırda ortaya çıkar.

6. FİNNEGAN, Ruth, Oral Poetry, İndiana 1973, s.189.

7. ERGİN, Prof. Dr. Muharrem, Dede Korkut Kitabı-I, s.75.

8. BAŞGÖZ, Prof.Dr.İlhan, İzahlı Türk Halk Ed. Ant.1955, s.8.

## ÂŞIK

İslâmiyet, Türk toplulukları arasında kendisine taraftar kazanırken, bu işin gönüllü propagandacıları olan şairlerden, onların söz ustahğından da faydalanmıştır. Bu dinî esaslarını anlatmak, ama özlü ve güzel şekilde anlatmakla kendilerini vazifeli sayan dervişler, şüpheşiz Türk dünyasına en güzel hizmeti yapıyorlardı. Kimi tarikatlerde dinî âyinlerin temeli şiir ve müziğe dayanıyordu. İslâmiyetin, dolayısıyla tarikatlerin gelişmesi, taraftar bulunması, yaygınlaşmasıyla 13. asırdan başlayarak dinî-tasavvufî halk şiiri meydana gelmeye başlamıştır. İlk başlarda dinî-tasavvufî şiirde kuvvetli dinî temayüllerin görülmesi normaldir. Şiir ve müzik, ilk zamanlarda bir öğretme-eğitme vasıtası olarak görüldüğünden ve kullanıldığından didaktik bir mahiyettedir. Ancak 16. asırdan başlayarak çeşitli tarikatlerin yaygınlık kazanması (Alevîlik, Bektaşîlik, Mevlevîlik, vd.) bu dinî kaidelerle yüklü mistik şiir, her tarikatın kendi özelliklerine göre söylenir olur. Belli bir tarikate bağlı olsa da temelde İslâmiyete dayanan bu şiir, Ahmed-i Yesevî, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, vd. gibi büyük söz ustalarını yetiştirmiştir.

Âşık, genellikle saz eşliğinde din dışı konularda irticâlen şiirler söyleyen, halk hikayesi anlatan kişi olarak bilinir ve halk arasında halk şairi, halk ozanı olarak da isimlendirilir. “Ozan-Baksı” geleneğinin İslâmiyetten sonra tasavvufî düşünce ve yaşayış tarzıyla birleşmesinden doğan belirli bir tip, âşık-şair tipi olarak benimsenmiştir. Maddî veya manevî bir sıkıntı sonunda çoklukla kutsal sayılan bir yerde uyku ile uyanıklık arasında görülen rüyâda pîr elinden içilen bâde veya yenilen bir gıda maddesiyle sâde kişilikten sanatçı kişiliğe ve kâmil insan mertebesine ulaşmaktadır. Bu rüyâ, âşık adayına sanat gücü (irticâlen şiir söyleyebilme, saz çalabilme), dünyevî ve ilahî aşk, ilim (İslâmî bilgiler) kazandırmaktadır. “Âşıklar, gördükleri bu rüyâ ile olgun bir kişiliğe kavuşurlar. Rüyâ sonucunda hem Tanrı aşkı hem sevgilinin aşkı ile yananlar; bunun yanında derin bir din bilgisine sahip olurlar. Uyandıkları anda çok kere bir başka âşık tarafından sorguya çekilirler. Bu sorulara saz eşliğinde kusursuz nazımla ve doğru cevaplar vererek başlarından geçenleri de anlatarak “âşık” olduklarını ispatlarlar ve çevrelerinden saygı görmeğe başlarlar.”<sup>10</sup> 15. yüzyıldan itibaren şehirlerde, kasabalarda, köylerde, göçebe veya yarı göçebe topluluklarda, yeniçeri ocağında yetişen bu şair tipinin en önemli özelliği, şiirini söz eşliğinde irticâlen meydana getirir olmasıdır. Âşık adını almaları, tekke-tasavvuf edebiyatının tesiriyle olmuştur. Oğuzlarda şairlere verilen ozan isminin, değişen zaman ve kültürel değerlerle aşağılayıcı bir mânâda kullanılır olmasıyla, mutasavvuf şairler 13. asırdan itibaren kendilerini diğer şairlerden ayırmak ve

şiirlerinin kaynağının ilahî olduğunu belirtmek için âşık ismini kullanmaya başlamışlardır. Dünyevî değerleri dile getiren şairlerle kendilerini ayırmak,

10.GÜNAY, Prof.Dr. Umay, Türkiyede Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüyâ Motifi, Akçağ Yay., Ank.,1993, s.20.

farklı olduklarını ortaya koymak düşüncesiyle kendilerini âşık olarak isimlendirdiler. Bu durumun tesiriyle şehirlerde, köy ve aşiretlerde yetişen şairlerin kullandıkları ozan ismi, zamanla kendilerinin de şiirlerinin kaynağının ilahî olduğunu ileri süren saz şairlerince kullanılmaya başlamıştır. Zaten gelenekte var olan, ilahî güçlerce şairlik kabiliyetinin verilir oluşu, yeni bir kisveye büründürülerek yeniden ortaya çıkmıştır. Şaman/Baksı/Ozan nasıl ki belli bir sıkıntı sonucu tanrılardan şamanlığı, şiir söyleyebilme kabiliyetini alıyorsa, âşık da bir rüyâ sonunda şiir söyleyebilme kabiliyetini elde ediyordu.

Âşıkların çoğu ümmîdir. Çevrelerinden, ustalarından aldıkları bilgiler, onların kültürel varlıklarını meydana getirir. Ozanların milliliğine karşılık, âşıklar özellikle İslâmî kültürün temsilcileridir; fakat “Orta Asya Türk şiir geleneğini, Anadolu’ya getirip günümüze kadar sürdüren sanatçılardır.”<sup>11</sup>

“Genellikle saray ve çevresinden ilgi görmeyen âşıkların 17. ve 18. yüzyılda imparatorluğun her yöresinde kahvehanelerde, konaklarda ve Bektaşî tekkelerinde önemli bir yeri vardır. Bunun yanı sıra âşıkların II.Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz gibi padişahların dönemlerinde saraya alındığı ve dinlendiği de olmuştur. 17. yüzyılda Âşık Ömer, Gevheri, 19. yüzyılda Dertli, Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihni gibi şairler, geleneğin dışına çıkarak şiirlerini yazmışlar ve bundan dolayı da “Kalem Şairleri” olarak adlandırılmışlardır.<sup>12</sup>

## ŞİİRLERİ ANONİMLEŞMEYE HAZIR VEYA ANONİM ŞİİRLERDEN DE FAYDALANARAK ŞİİR SÖYLEYEN ŞAİR TİPİ

Genel anlayışa veya sınıflamaya göre şair olarak değerlendirilmeyen ve sınıflamalara dahil edilmeyen, değişik vesilelerle anonim gelenek içerisinde şiir söyleyen ve söylediği şiirin, söylenme anından itibaren söyleyeninden bağımsız hale geldiği, halk arasında çeşitli kabiliyetleri ile ön plana çıkan kimi şahıslar (özellikle de kadımlar) vardır; ki bunlar, diğer şair tipleri düşünüldüğünde profesyonel anlamda şair değildirler. Bu tip kişiler, profesyonel şairlere nazaran işi şiir olmayan, ancak kimi zaman toplu çalışma esnasında, kimi zaman herhangi birinin vefatında veya toplumu derinden etkileyen bir olay sonucunda sanatçı kabiliyetlerini sergileme fırsatı bulan kişilerdir.

Böyle şairler/kişiler, çeşitli merasimler vesilesiyle ortalıkta gözüktürler. Bu durumlar, sosyal hayatın dönüşümü sık sık yapıldığından çok önemli yer tutar. Cenaze törenlerinde ezgi ve şiir birliktedir ve bu genel bir alışkanlıktır.

11. AKALIN, Sami, Edebiyat Terimleri Sözlüğü, 1965, s.126.

12. Ana Britannica Ans. II, Ana Yay., 1987, s.464-465.

Ölüm olayına katılmak, acıyı paylaşmak her zaman yakın akrabaların katıldığı bir durum değildir. Özellikle “ağıt yakma/söyleyebilme” kabiliyeti ile öne çıkmış kişiler için bu, kesinlikle alışılmış bir durumdur. Özel yetenekleriyle ve bilinen ağıtlardan diğer insanlara nazaran geniş repertuara sahip oluşlarıyla öne çıkarlar. Bu durum yalnızca “ölüm” durumunda değil, evlilik merasimlerinde de geçerlidir. Bu merasimlerde ön plana çıkan ağıtçı/şair kişi, merasim sonunda ölen kişinin yakınlarının veya düğünevi sahibinin cömertliğine dayalı olarak kimi hediyeler veya para da alabilirler.

Amatör olarak böylesi kişiler/şairler, eğitim almamış kişilerdir. Eğitimleri, daha çok gelenek içinde benzeri olaylar/durumlar ertesinde yapılan merasimlerdeki gözlemleri, dinlemeleri ve bu gözlem ve dinleme sonucunda benzer şiirleri dinlemekle ve bunları kendisinin de söylemesiyle bu gelenek içinde kalarak kendi tabii yolunu bulur. “Bu şairler, oldukça yüksek derecede uzmanlaşmış, profesyonel şairler değildirler ve işin ekonomik ve sosyal paylaşımını da hesaba katarak farkedilmeyebilirler. Bu şairler, kendilerini çevreleyen insanlar (çiftçiler, fabrika işçileri, balıkçılar, inşaat işçileri, mahkumlar, ev hanımları) gibi yaşamaya eğilimlidirler ve farkedilebilecek ne bir statüler ne de yüksek düzeyde bir ödül almaları söz konusudur; ama bu şairler, şiir sanatının gelişmesinde ve şiirlerin halka duyurulmasında, yayılmasında önemli bir rolü yerine getirirler.”<sup>13</sup>

Bu tür bir şairlik geleneği, fertlerin kendi ferdi üretim mahsulü şiirlerinin olması veya içinde yaşadıkları toplumun şairliğe has bir pratiğinin yaşamasına katkıda bulunmaya hazır olmaları anlamına gelmektedir. Türk toplumunda anneler çocuklarına ninniler söylerler. Belli bir işi topluca yapma esnasında veya kimi merasimlerde karşılıklı gruplar mani söylerler. Değişik kişilerden, dolayısıyla değişik kaynaklardan, değişik biçim ve konularda söylene gelen bu tür şiirler, kimi zaman popüler türküler, şarkılar biçimine dönüşerek karşımıza çıkar. “Bu tür şarkılara benzeyen örnekler bayağı görülebilir; ama bu durumun, toplumun şairliğe ait mirasının gerçekleştiricileri olan olağanüstü bir yetenekle sanatçılar tarafından olduğu kadar acemiler tarafından da yaygın bir biçimde kullanıldığı mutlaka hatırlanmalıdır. Böylesi acemi/pratisyenler, yalnızca müzisyen olabilir ve sdece diğerlerinin kompozisyonlarını yorumlarlar; ama bir nokta unutulmamalıdır, ki bu durum, her ne tür toplumda olursa olsun böyledir.”<sup>14</sup>

13. FİNNEGAN, Ruth, age., s.198.

14. Age., s.200.



## FERT OLARAK ŞAİR

Şair, aklın ötesindeki alanı sezebilen ve bu sezişini dile getirebilen kişidir. Alışılmış sözleri, duyguları, durumları bambaşka bir dille anlatabilen, seslendirebilen kişidir. Yani, bir medyum göreviyle hareket edebilen şahıstır. Medyum olarak şair, kültür için, sosyal bilinçaltı için ve şairin kendi bilinçaltıyla kendi bilinci arasında bir vasıttadır.

Sanatçı/şair, uç bir fert olarak tasvir edilir. Bu uç fert kimliğine, toplumun kabul edilmiş geleneklerinden bağımsızlığı, hissi dürüstlüğü, samimiyetinin kendi kuralları rehberlik etmektedir. Gerek okur-yazar bir toplumda, gerekse okur-yazar olmayan toplumda şair, bulunduğu yer ve zamanda kendini hür tutabilen ve bunu yaratıcı kabiliyeti ile hem yeniden yorumlayabilen hem de içinde bulunduğu çevreden yukarı bir seviyede tutarak yapabilen kişidir. “En büyük şair, küçük şeylerle uğraşmayan veya fasa fiso ile ilgilenmeyi çok geri plânda tutabilen bir şahıstır. Şair, gaipten haber veren kişidir ve ferdidir. W. Whitman’ın dediği gibi şair, kendi dünyası içinde kemâle ermiş kişidir.”<sup>15</sup> Şairin dili, stili, şiirini kompozit etme tarzı, şairliği kabul ediş tarzı, muhakkak ki, toplumsallık düzleminde ve genelleşmiş olarak ferdi şairler tarafından geliştirildiği şekildedir.

“Şair, aslında ve her zaman ilâhi ilham ve ruhlarla ilişkiler kurarak, gizlenmiş olguları açığa vuran bir peygamberdir. Şair, ulu ve kendinden geçmiş bir şekilde konuşur. Şiir sanatı aracılığıyla ruhlar dünyasındaki arkadaşlıklarıyla ilişki kurar.<sup>16</sup> Bu yönüyle şair bir kâhin, bir medyumdur. İlâhi ilhamın varlığı ve şairin şiirini meydana getirme anındaki etkisi, modern şairlerce bile kabul edilmektedir. Zaten, halk şiirinin eski toplumlardan günümüze kadar seyrinde dinî bir rolü, herkesçe kabul gören bir gerçektir. Şairin esas rolü, eski toplumlarda dini idi. Toplum tarafından kabul gören dinin prensiplerinin yayıcısı bir anlamda din adamı da olan şairin göreviydi. Din, yaşanan geleneklerle birleştirilerek şairler tarafından topluluklar arasında taşınıyordu. Her zaman için bu dinî ve gelenekle ilgili bilgiler, müzikle birlikte birleştirilmiş, güçlendirilmiş şekilde aktarılıyordu.

Müzik, şairin (gaipten haber veren şahıs olarak) ruhlarla girdiği her iletişimde vardır.

Şamanın dinî âyindeki durumunu düşündüğümüzde, şair gaipten haber veren, tabiat üstü kuvvetlerle kontakt kurmak için ilahi ilhamdan güç alan bir vaziyette bulunur. Medyum/kahin olarak şairin şiirini dile getirme, sunma

15.Age., s.210.

16.CHADWICK, Nora, Poetry and Prophecy, Cambridge University Press., 1942,

(Aktaran:R.FİNNEGAN, age., s.207)

esnasındaki durumu, toplumca ulaşılmaz, yüce bir durum olarak telakki edilir ve şaman şair, normal anlardaki varlığından uzaklaşmış, çok farklı bir kimliğe bürünmüştür. Toplum tarafından, şairin şiir söyleme esnasındaki durumunun ulaşılmaz olarak telakki edilmesi, aynı zamanda şaire yüksek bir statü sağlamıştır. Bu statü, ona korunma, kollanma da sağlar. Korunma ve kollanmanın şairin şiirinde de etkisini göstermesi muhtemeldir. Bu sebeple şiir, hem belli bir toplumun hem de belli bir ferdin yaratması olarak görülebilir. Şiirini değişik kaynaklardan ilham alarak meydana getirdiğini iddia eden şair, farkında olarak veya olmayarak gelenekten de yararlanır. Gelenek ona hazır kalıplar sağlar. Şair, şiirini bu kalıpları kullanarak meydana getirir. Geleneği sağlam şekilde aldığına, sağlam bir şiirin de sahibi/yaratıcısı olması muhtemeldir; ama, geleneği iyice özümsemeyen şair veya şair adayı, görenekleri meydana getirir. Yani, şiirde birtakım şekilleri görmek, gelenekte kullanılan söz, kafiye, ölçü, vb. şeyleri görmek, şiir meydana getirmeye kâfi gelmez. O zaman görülen bazı şiirlerin taklitleri ortaya çıkar, ki bu taklitlere de şiir demek mümkün değildir; ancak bu şiire şairin orijinalitesini taşımayan bir şey demek mümkündür. Ta çocuklukta başlayan (farkında olmadan) eğitimde şair, bir medyum gibi, geleneği yine farkında olmayarak almıştır. Diğer bir deyişle geleneğin medyumluğu şair. “Sözlü şiir sanatının anonim ve toplumsal olarak üretildiği ileri sürülür. Bu düşünce, özellikle okur-yazar olmayan toplumlardaki sözlü şiir sanatına başvurularak açıklanabilen bir düşüncedir; ki bu kavram, özellikle şiir

sanatının sözlü iletişim konusu olarak kabul edilmesinden doğan bir yaklaşımla bakıldığı zaman daha geniş bir süreye yayılır.”<sup>17</sup>

Sözlü şiirin meydana getirilmesinde, özellikle sunuluş esnasında, dinleyenlerin şair ve şiiri üzerindeki etkisi de üzerinde durulması gereken önemli bir durumdur.Şairin şiiri içinde, anonim,yani gelenekten gelen ve dinleyenlerin etkisiyle meydana gelen unsurlar vardır. Sözlü şiirdeki değişebilirlik süreci ve gelenekteki birtakım unsurların etkisi, şairin kelimeleri seçmesinde, onları bir kompozisyon içinde sunmasında kendini gösterir. Ama, bu durum şiirin meydana getirilişinin yalnızca anonim ve

toplumsal olarak gerçekleşmediğini de ortaya koyar. Çünkü toplumdakiki, özel kabiliyeti yüksek şairlerin irticalen şiir söylemedeki becerileri gözönüne alındığında söylenenlerin net bir gerçek olarak değerlendirilmesini zorlaştırır. Sonuç olarak, şair bir fert olarak, kendi şiirini üreten ve dinleyicisine sunan kişi olarak değerlendirilirse de şair, aslında içinde yaşadığı toplumun sözcüsü durumundadır. İfade ettiği her duyguda toplumun geniş şekilde ifade ettiği, fakat sistemli bir söyleyişe kavuşturamadığı duygularını dile getirir.

17.FİNNEGAN, Ruth, age., s.202.

Şairleri belli tipler şeklinde sınıflamanın öyle kesin, belirgin sınırları yoktur ve olamaz. Halk şairlerini içinde yaşadıkları kültür özelliklerine, yaşadıkları zamana,şiirlerini meydana getirme ve sunuşlarındaki farklılıklara göre, belli tiplmeler olarak değerlendirebiliriz.Ancak, farklılıklarından veya benzerliklerinden yararlanarak şairleri sınıflamanın pek sağlıklı olamayacağı da açıktır. Çünkü pratikte şairler arasında pek çok paralelliklerin üst üste gelebilmesi mümkündür.

#### BİBLİYOGRAFYA

- 1.Arat,Prof.Dr.Reşit Rahmeti,EskiTürk Şiiri,TTK,Ank.1991. 2.İnan,Prof.Dr.Abdülkadir,Tarihte ve Bugün Şamanizm,TTK,Ank.1972.
- 3.Köprülü,Prof.Dr.M.Fuat,Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,Diyanet Yay.,Ank.1984.
- 4.....,Edebiyat Araştırmaları I,Ötüken Yay.,İst.1989 5.Kafesoğlu,Prof.Dr.İbrahim,Türk Milli Kültürü,Boğaziçi Yay.İst.1993
- 6.Ergin,Prof.Dr.Muharrem,Dede Korkut Kitabı I,TDK,Ank.1989. 7.Günay,Prof.Dr.Umay, Türkiye’de Âşık tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi,Akçağ Yay.,Ank.1993. 8.Roux,Jean-Paul, Türklerin ve Moğolların Eski Dini,İşaret yay.,İst.1994. 9.Finnegan,Ruth,Oral Poetry,İndiana,1973.
- 10.Türk Dili,Türk Halk Ed.Özel Sayı,sayı:207,TDK,Ank.1968. 11.Türk Dili,Halk Şiiri Özel Sayı,sayı:445-450,TDK,Ank.1989.